

Middelbaar opgeleiden op de arbeidsmarkt

september 2006

De beleidsmatige belangstelling voor de arbeidsmarkt spitst zich over het algemeen toe op gevreesde tekorten aan de bovenkant van de markt en gevreesde overschotten aan de onderkant. Het middensegment van de arbeidsmarkt, de werknemers met een middelbare beroepsopleiding op niveau 2 of hoger, krijgt daarbij over het algemeen ten onrechte relatief weinig aandacht. Toch gaat het hier om de grootste opleidingscategorie op de arbeidsmarkt. Ruim 40% van de 15-64-jarigen behoort ertoe. Ter vergelijking: 25% is hoog opgeleid (HBO/WO), 24% laagopgeleid (VMBO of MBO niveau 1) en 10% niet-opgeleid (uitsluitend basisonderwijs).

Binnen de wereld van middelbaar opgeleiden gaan grote verschillen schuil. Zo varieert de werkloosheid van ruim 8% onder degenen die een diploma op niveau 2/3 in de economische richting hebben tot nog geen 4% voor de technisch opgeleiden op niveau 4. Het MBO-niveau is daarmee een dankbaar beleidsterrein vanuit zowel het oogpunt van het bestrijden van krapte op de arbeidsmarkt als van het voorkomen en bestrijden van werkloosheid. Daarom heeft de RWI in deze Periodieke Arbeidsmarktanalyse een aantal gegevens over de arbeidsmarkt op MBO-niveau eens op een rij gezet.

Met middelbaar opgeleiden worden personen bedoeld die een MBO-opleiding op niveau 2, 3 of 4 hebben voltooid (bij sommige onderwerpen wordt ook niveau 1 meegenomen in de analyse, indien de beschikbare cijfers dit noodzakelijk maken). Mensen met een HAVO/VWO-opleiding behoren ook tot de middelbaar opgeleiden. Omdat het overgrote deel van deze groep echter verder studeert, worden ze hier zoveel mogelijk buiten beschouwing gelaten.

Achtereenvolgens wordt ingegaan op:

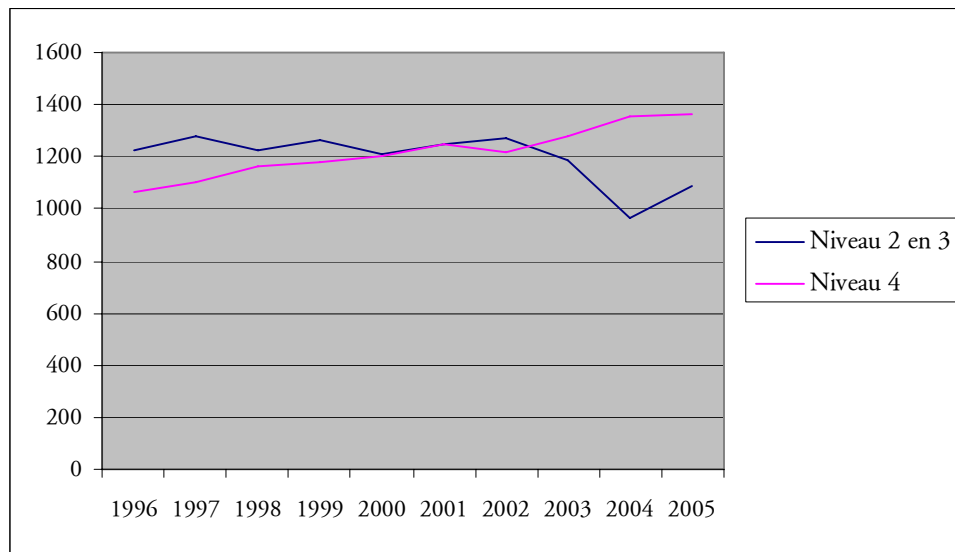
- Omvang en samenstelling van het MBO-aanbod
- Instroom op de arbeidsmarkt
- Sector en type beroepen van middelbaar opgeleiden
- Knelpunten en overschotten.

1. Omvang en samenstelling van het MBO-aanbod

Er zijn in Nederland 3,3 miljoen mensen tussen de 15 en de 65 jaar met een middelbare beroepsopleiding. Daarvan zijn er bijna 2,5 miljoen aan het werk (73%).

Er zijn ongeveer evenveel werkende MBO-ers op niveau 2/3 als op niveau 4.

Figuur 1. Werkzame beroepsbevolking (x 1000) met een MBO-opleiding (bron: CBS Statline)

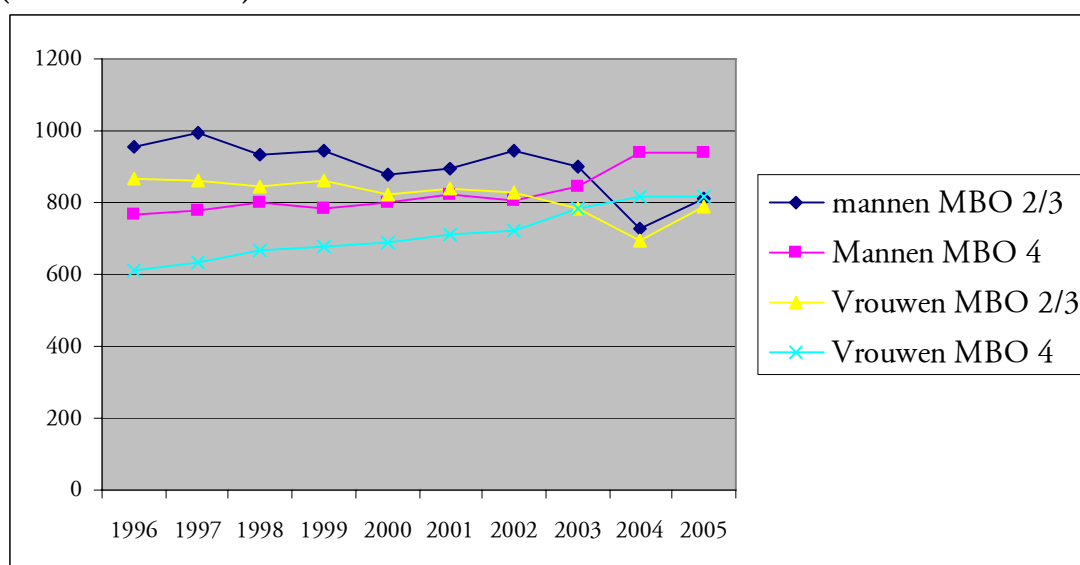

Tot voor kort was er sprake van een gestage toename van het aantal werkzame personen op niveau 4, maar die toename vlakt af terwijl de lagere niveaus weer enigszins in opmars zijn na een scherpe daling sinds 2001.

Persoonskenmerken

Van de middelbaar opgeleiden is 10% van niet-westerse allochtone herkomst. Zij zijn ruim vertegenwoordigd in de lagere niveaus van het MBO, en dan vooral in de technische richting (15% nw-allochtoon). Opvallend is de geringe vertegenwoordiging van allochtonen onder de middelbare verzorgende en sociaal-culturele beroepen. Qua leeftijdsverdeling verschillen de MBO-ers niet veel van het gemiddelde over alle opleidingsniveaus. Dat geldt ook voor de verschillende niveaus binnen het MBO. Ook over de beide geslachten zijn de MBO-ers op de arbeidsmarkt vrijwel evenredig verdeeld. Wel is er een ondervertegenwoordiging van vrouwen op niveau 4. De vrouwen op niveau 4 zijn echter bezig met een inhaalslag, zoals onderstaand figuur laat zien.

Figuur 2. Beroepsbevolking (x1000) naar geslacht en MBO-niveau 1996-2005 (bron: CBS Statline)

Er zijn nu meer vrouwen op niveau 4 dan op niveau 2/3 en vrouwen lijken, wanneer gelet wordt op de instroom uit het onderwijs, op termijn de mannen in te gaan halen.

Werkloosheid

In 2005 waren er circa honderdvijftigduizend mensen met een MBO-opleiding werkloos. De werkloosheid onder middelbaar opgeleiden is gemiddeld vergeleken met andere opleidingsniveaus. Middelbaar opgeleiden zijn minder vaak werkloos dan lager opgeleiden en vaker dan hoger opgeleiden, al is het verschil met de laatste groep niet groot. Wel verschilt de werkloosheid naar niveau en opleidingsrichting. In 2004 was van de MBO-niveau 4-opgeleiden 5% werkloos en van de niveau 2 en 3-opgeleiden 6,5%. In tijden van economische voorspoed neemt de werkloosheid onder de lagere mbo-niveaus sterker af, bij een recessie stijgt deze sterker. Dit patroon komt overeen met het algemene patroon voor werkloosheid naar opleidingsniveau: de lagere niveaus schommelen sterker, en de werkloosheid ligt bij deze groepen over het algemeen hoger.

Naar opleidingsrichting bezien valt vooral de hoge werkloosheid onder de MBO-opgeleiden in de economische richting op.

Tabel 1. Beroepsbevolking met MBO in 2005

Onderwijsniveau- en richting	Werkloze beroeps-Bevolking (x 1000)	Bruto arbeidsparticipatie (in %)	werkloosheidspercentage
mbo 2 en 3, technisch	36	79	6,7
mbo 2 en 3, economisch	18	68,9	8,3
mbo 2 en 3, verzorgend/sociaal-cult	21	67,4	5,1
mbo 4, technisch	23	85,3	3,9
mbo 4, economisch	29	83,3	6,4
mbo 4, verzorgend/sociaal-cultureel	18	75	4,9

**Bron: Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg/Heerlen 2006-08-18.
Bewerking RWI**

Arbeidsparticipatie

Een groep van 760 duizend MBO-ers staat volledig buiten de arbeidsmarkt. De bruto arbeidsparticipatie, de mate waarin men werkt of werk zoekt, is bij middelbaar opgeleiden met 73% iets boven het gemiddelde voor de bevolking als geheel (68%), maar nog altijd een stuk beneden het niveau van de hoger opgeleiden (85%). Wel is er ook hier een verschil tussen niveaus: de participatie van niveau 4-MBO-ers is 81% en benadert daarmee het participatieniveau van hoger opgeleiden. Bij de technisch opgeleiden is de participatiegraad hoog en bij de verzorgende laag. Dat komt door de oververtegenwoordiging van mannen in de ene en van vrouwen in de andere richting. Opvallend is dat de afgelopen 10 jaar de participatiegraad van MBO-ers vrijwel constant is gebleven. De bruto arbeidsparticipatie van vrouwen met een MBO-opleiding nam in de periode 1996-2005 weliswaar toe, maar onder de mannen is de arbeidsparticipatie afgenomen. Deze afname deed zich vooral voor bij de jongere leeftijdsgroepen (15-24 jaar en 25-34 jaar), en dan met name op de niveaus 2 en 3. Dit kan erop duiden dat

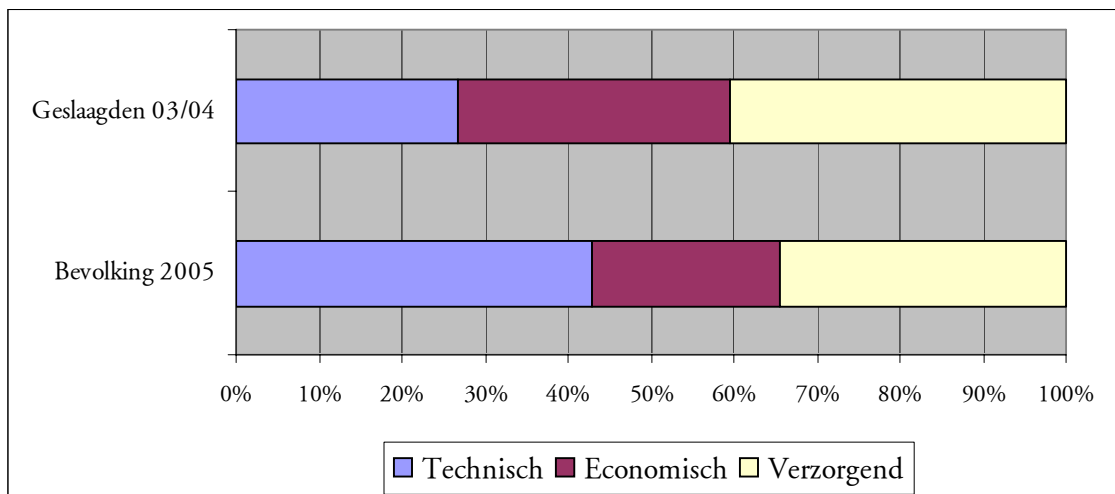
meer jongeren ervoor kiezen een vervolgopleiding te doen, waardoor zij minder vaak beschikbaar zijn voor de arbeidsmarkt.

Onder oudere mannen (55-64 jaar) met een MBO-opleiding is de bruto arbeidsparticipatie juist sterk toegenomen, met meer dan 10% punt in de periode 1996-2005. Keerzijde is echter dat onder deze groep ook de werkloosheid sterk toenam. Dit geldt vooral voor oudere mannen met een MBO-opleiding op niveau 2 of 3. De werkloosheid onder deze groep is in de periode 1996-2005 verdubbeld van 3,9% naar 7,8%. Vooral in de jaren 2004 en 2005 was de stijging spectaculair. Ouderen op niveau MBO 2 en 3 zijn in de afgelopen jaren qua werkloosheid harder getroffen dan hoger of lager opgeleiden. De economische recessie van de afgelopen jaren en de herinvoering van de sollicitatieplicht voor ouderen lijken vooral onder deze groep tot hogere werkloosheidscijfers te leiden.

2. De instroom van schoolverlaters

Van de schoolverlaters op MBO-niveau die instromen in een baan heeft ruim 60% niveau 2/3 en nog geen 40% niveau 4. Bij het bestand aan werkenden op MBO-niveau is deze verhouding omgekeerd. Dat kan betekenen dat op den duur het niveau van de MBO-werkendenpopulatie gaat dalen. Het hogere niveau van de stand ten opzichte van de instroom wordt echter voor een belangrijk deel veroorzaakt door de lagere arbeidsdeelname van de lagere niveaus op (iets) oudere leeftijd. Vooral vrouwen op niveau 2/3 stoppen nog vaak met werken wanneer ze kinderen krijgen. Ze tellen daardoor volledig mee bij de instroom maar slechts gedeeltelijk met de stand. De meeste MBO-instromers zijn afkomstig van een opleiding in de zorgsector. De instroom is daarmee anders samengesteld dan de huidige bevolking, zoals onderstaand figuur laat zien.

Figuur 3. Instroom en bevolking met een MBO-opleiding naar richting
(bron: CBS Statline)

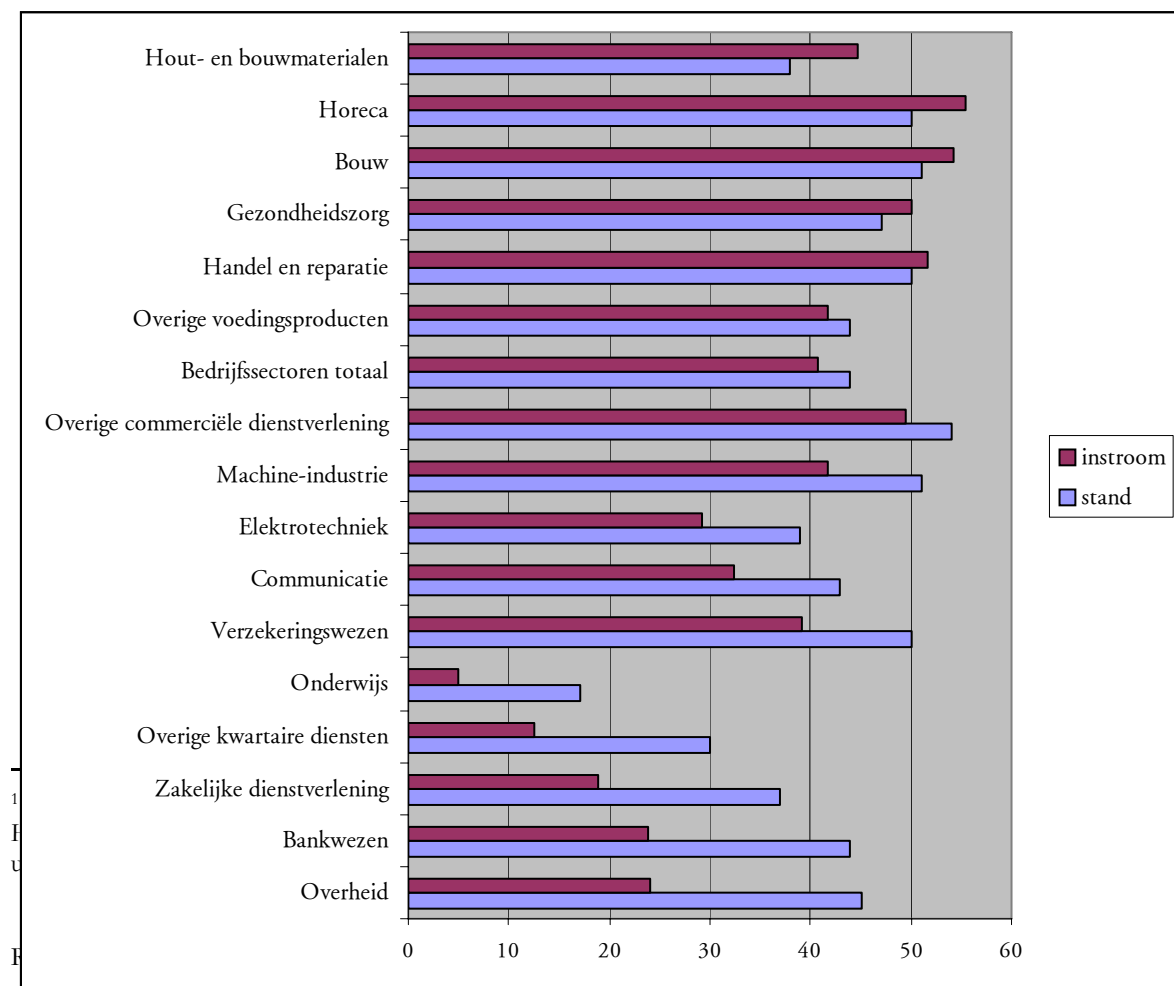
In de totale bevolking met een MBO-opleiding domineert de technische richting. In de instroom is techniek echter de kleinste sector. Indien deze trend zich doorzet kan geleidelijk het aantal technisch opgeleide mbo-ers afnemen. Wel dient ook hier rekening gehouden te worden met een vertekening door de geringere voortijdige (tijdelijke) uitstroom van de over het algemeen mannelijke technici.

MBO-ers die instromen op de arbeidsmarkt hebben vaak snel een baan. Uit het onderzoek MBO-kaart 2004 blijkt dat van de gediplomeerden op niveau 3/4 na drie maanden 80% een baan had. Bij de lagere niveaus is dit iets lager.

3. Waar werken de MBO-ers?

MBO-ers vormen gemiddeld 45% van het personeelsbestand bij alle werkgevers in Nederland. Ze zijn oververtegenwoordigd ten opzichte van andere opleidingsniveaus in de machine-industrie, de bouw, de handel en reparatie, de horeca, de overige commerciële dienstverlening, de gezondheidszorg, de overheid en het verzekeringswezen. Dit beeld gaat de komende jaren op een aantal punten wijzigen. Dat blijkt uit de verhoudingen tussen de instroom en de stand. Onderstaande grafiek toont het aandeel middelbaar opgeleiden in het totale aantal werkenden (2003-2004) en in de instroom in de jaren 1999-2004¹. De MBO-markt krimpt sterk bij de overheid, in het onderwijs, het verzekeringswezen en het bankwezen. De verschuiving is opvallend groot. De gevolgen van economische herstructurering zijn goed te zien. Van banken en verzekeraars is bekend dat veel middelbare functies, zoals administratief werk en algemene baliefuncties verdwijnen. Daarvoor in de plaats komen meer functies voor hoger opgeleiden (bijvoorbeeld adviseren over complexe financiële producten). Nadere analyse leert dat de instroom van HBO-ers in deze sectoren inderdaad toeneemt. Er is dus een sterke upgrading van werkgelegenheid gaande in deze sectoren. Ook in de quartaire sector neemt het aandeel MBO-ers af. Ook hier kan sprake zijn van het verdwijnen van administratieve functies. Dit kan de relatief hoge werkloosheid onder middelbaar opgeleiden in de economisch-administratieve richting mede verklaren.

Figuur 4. Stand en instroom van middelbaar opgeleiden in een aantal sectoren (bron: ROA 2006)

Het CWI verwacht in zijn *Arbeidsmarktprognose 2006-2011* dat in de nabije toekomst de vraag naar administratieve en beleidsadviserende functies sterk zal toenemen. Gelet op de bovengenoemde ontwikkelingen is het echter de vraag of een dergelijke groei, wanneer deze plaatsvindt, banen op middelbaar niveau zal opleveren of vooral tot vraag naar hoger opgeleiden zal leiden.

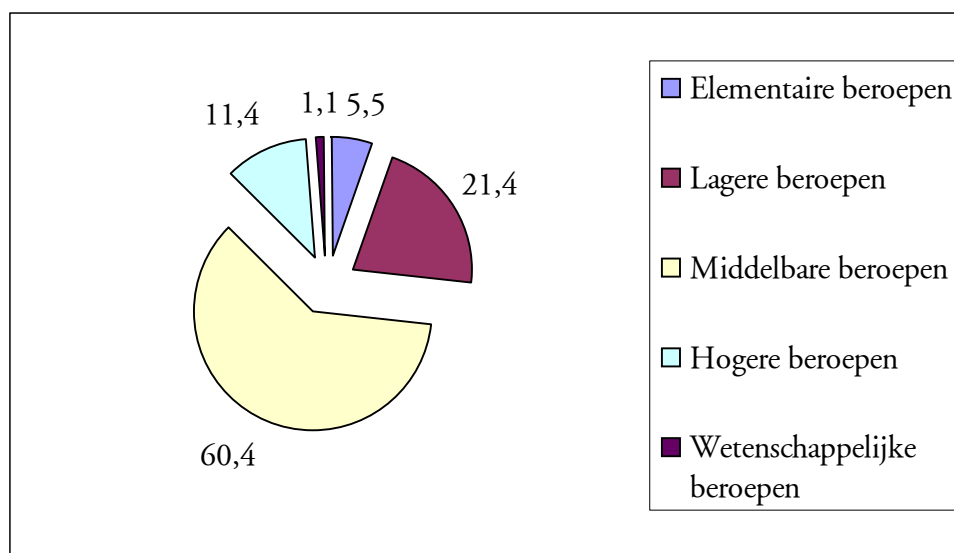
Sectoren waarin sprake is van meer persoonlijke dienstverlening, zoals handel, horeca en zorg, en de bouwgerelateerde sectoren kennen juist een toenemende instroom van MBO-ers. Volgens het CWI neemt de vraag in deze sectoren de komende jaren toe. In horeca, bouw en detailhandel gaat het volgens CWI daarbij echter vooral om lagere functieniveaus.

4. In welk type beroepen zijn MBO-ers werkzaam?

Mensen met een MBO-opleiding komen in de meeste gevallen terecht op het beroepsniveau waar zij thuishoren, het middelbaar niveau. Een niet onaanzienlijk deel (meer dan een kwart) werkt echter onder het eigen niveau in een beroep op lager of zelfs elementair niveau.

Figuur 5. Beroepsniveau van werkenden met een MBO-opleiding, 2004

(bron: CBS Statline)

Wanneer middelbaar opgeleiden op een lager niveau werken is er veelal sprake van onderbenutting van menselijk kapitaal. Daarnaast kan er sprake zijn van verdringing van personen met een lager opleidingsniveau die daardoor werkloos blijven. In de afgelopen tien jaar is de mate van onderbenutting van MBO-ers min of meer hetzelfde gebleven. Uit onderzoek van het ROA² blijkt dat vooral MBO-ers op de lagere niveaus met een economische (en agrarische) opleiding vaak onder hun niveau en buiten hun eigen sector werken. De onderbenutting bij deze groepen is volgens het ROA in de laatste jaren toegenomen³.

Vanuit de beroepskant gezien wordt deze onderbenutting nog duidelijker geïllustreerd.

² ROA, *De arbeidsmarkt voor MBO-schoolverlaters: nu en straks* (2003)

³ ROA, *De arbeidsmarkt naar opleiding en beroep tot 2010* (2005)

Van alle banen op lager niveau wordt 38,5% ingenomen door iemand met een middelbare opleiding (incl. HAVO/VWO)⁴. Van de banen op elementair niveau wordt iets meer dan een derde (34%) vervuld door een middelbaar opgeleide. Voor een klein deel (ca. 8%) gaat het daarbij om banen van studenten.

In hogere functies zijn middelbaar opgeleiden veel minder vaak te vinden (20% van de hogere functies wordt door een middelbaar opgeleide vervuld, 11,4% van de MBO-ers werkt in hogere beroepen).

In vergelijking met 1996 is het aandeel van middelbaar opgeleiden in hogere beroepen afgenomen, en het aandeel middelbaar opgeleiden in lagere en elementaire beroepen toegenomen. Middelbaar opgeleiden worden dus steeds belangrijker voor het vervullen van lagere en elementaire functies en spelen steeds minder een rol bij het vervullen van hogere functies.

5. Knelpunten, overschotten en beleidsopties

Volgens het ROA zullen de tekorten op de MBO-arbeidsmarkt zich de komende jaren vooral toespitsen op de technische beroepen. Dat komt niet alleen doordat er te weinig jongeren kiezen voor een technisch vak en door een sterk toenemende uitstroom (VUT/pensioen), maar ook doordat veel technisch opgeleiden in een andere richting aan het werk gaan. Ook enquêtes onder werkgevers en HRM-professionals wijzen op snel toenemende tekorten aan technische MBO-opgeleiden. Oplossingsrichtingen voor deze knelpunten moeten gezocht worden in het ruimer inschakelen van allochtone vakmensen die nog erg vaak aan de kant staan, in vergroting van de belangstelling voor een technische opleiding, beperken van uitval tijdens de opleiding en in het terugwinnen voor de techniek van degenen die in een andere richting aan de slag zijn gegaan.

Overschotten op MBO-niveau worden door het ROA vooral verwacht in de dienstverlenende- en welzijnsberoepen op MBO-niveau. Het lage aandeel in de instroom bij overheid, banken en verzekeringen wettigt ook de verwachting dat vooral de lagere niveaus van MBO-economie het wel eens moeilijk zouden kunnen krijgen op de arbeidsmarkt. Nu al werkt deze groep vaak onder het eigen niveau en is de werkloosheid onder hen relatief hoog. Wellicht gaat hier de polarisatiethese op. Die stelt dat routinematige werkzaamheden die door de ICT dreigen te verdwijnen niet aan de bovenkant en niet aan de onderkant, maar vooral in het middensegment van de arbeidsmarkt zitten⁵. Economisch-administratieve uitvoerende werkzaamheden op middelbaar niveau vragen daardoor steeds minder menskracht. Oplossingsrichtingen voor de problemen die daaruit voortkomen zouden kunnen worden gevonden in het stimuleren van doorstroom naar hogere MBO-niveaus en van MBO naar HBO. Ook kunnen bedrijven scholing aanbieden aan hun werknemers om de inzetbaarheid te vergroten. Ingeval van werkloosheid is omscholing (via een reïntegratietraject) in één van de meer kansrijke opleidingsrichtingen een goed middel om vraag en aanbod met elkaar in overeenstemming te brengen. Ook lijkt een actieve studie- en beroepskeuzevoorlichting die rekening houdt met de arbeidsmarktperspectieven van de combinatie van opleidingsrichting en niveau van groot belang om toekomstige knelpunten aan zowel de vraag- als aan de aanbodzijde te voorkomen.

⁴ Een beperkt deel van deze functies wordt vervuld door studenten met een bijbaantje: zij gelden tot het afstuderen als middelbaar opgeleid en vervullen naast hun vervolgopleiding vaak functies op lager of elementair niveau. Indien zij meer dan 12 uur per week werken worden zij tot de werkzame beroepsbevolking gerekend. Een studie van de Rijksuniversiteit Groningen uit 2004 bevestigt dat studenten een beperkte maar substantiële rol spelen op de arbeidsmarkt voor lagere functies.

⁵ D. H. Autor, L.F. Katz and M.S. Kearney; The Polarization of the U.S. Labor Market.

Literatuur en bronnen

ROA, *De arbeidsmarkt voor MBO-schoolverlaters: nu en straks* (2003).

ROA, *De arbeidsmarkt naar opleiding en beroep tot 2010* (2005).

ROA, *Het instroomniveau van schoolverlaters op de arbeidsmarkt* (2006).

Bulthuis en Klok (Universiteit Groningen), *De effecten van werkende studenten op de Groningse arbeidsmarkt* (2004).

CWI, *Arbeidsmarktprognose 2006-2011*.

CBS Statline.

D.H. Autor, L.F. Katz and M.S. Kearney; *The Polarization of the U.S. Labor Market*.